

TOPKAPI SARAYI MÜZESİ DEPOLARINDAKİ GEÇME-ÖRGÜ TEZYİNATLI CİLT GRUBU VE BİR MÜCELLİT İMZASI

Yasin Çakmak*

Gönderilme Tarihi: 15.11.2021 - Kabul Tarihi: 15.12.2021

Özet

IX. yüzyılda İslâm dünyasında başlayan bilimsel faaliyetler, pozitif bilimlerin her alanında önemli gelişmelere sahne olmuştur. XI. ve XIII. yüzyıllar arasındaki İslâm sanatının tezyinatına geometrik desenler kılavuzluk etmiş ve mimariden kitap sanatlarına kadar her alanda sanat değeri yüksek eserler vücuda getirilmiştir. Selçuklu mücellitleri de hendesî bezemeden azami derecede istifade ederek bu desenleri ciltlerde uygulamış ve kap içlerini de rûmî, rûmî-geometrik veya bitkisel kompozisyonlarla destekleyerek kendine has bir üslûp oluşturmuşlardır. Selçuklu cilt üslûbu, XIII. yüzyılın üçüncü çeyreğinden sonra Karamanoğulları Beyliği ve Memlük Devleti'nin çatısı altında ilerlemiş ve aynı tarzda eserler üretilerek İslâm coğrafyasındaki ciltlere nazaran seçkin örneklerini sunmuştur. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde çeşitli sebeplerle ait oldukları kitaplardan sökülerek bir depoya ayrılan cilt ve mahfaza gruplarıyla ilgili titiz bir çalışma yürütülmüştür. Toplamda 8.143 adet muhtelif cilt ve mahfaza parçaları incelenmiş; bunlardan on dört tanesinin geometrik geçme ve örgülerle bezendikleri, bir adedinin de mücellit imzalı olduğu tespit edilmiştir. Ciltler desen, teknik ve kompozisyon açısından değerlendirilerek künye tanımlamaları yapılmış; ayrıca diğer müze ve kütüphanelerdeki benzer tezyinata sahip örneklerle de karşılaştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Türk Cilt Sanatı, Topkapı Sarayı, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Selçuklu, Beylikler, Geometrik Desen, Geçme, Örgü, Mücellit İmzası, Tezyinat

INTERLACED-KNITTED ORNAMENTED BOOKBINDINGS AND A BOOKBINDER SEAL IN THE STORES OF THE TOPKAPI PALACE

Abstract

Scientific activities that started in the 9th century in the Islamic world witnessed important developments in all fields of positive sciences. Geometric patterns guided the decoration of Islamic art between the 11th and 13th centuries and works of high artistic value were produced in every field from architecture to book arts. Seljuk bookbinders also made maximum use of the geometric decoration and applied these patterns on the bindings and created a unique style by supporting the insides of the covers with rumi, rumi-geometric or floral compositions. After the third quarter of the 13th century, the Seljuk bookbinding style progressed under the roof of the Karamanid Principality and the Mamluk State and produced works in the same style and presented outstanding examples compared to the bindings in the Islamic geography. In the Topkapı Palace Museum Library, a meticulous study was carried out on the bookbinding and case groups that were removed from the books they belonged to and put into a warehouse for various reasons. In total, 8.143 pieces of various bindings and cases were examined and it was determined that fourteen of them were decorated with geometric interlaced and knitted, also one of them was sealed by a bookbinder. Imprint definitions of bookbindings were made by evaluating them in terms of pattern, technique and composition, after that they were also compared with examples with similar ornaments in the other museums and libraries.

Keywords: Turkish Bookbinding Art, Topkapı Palace, Topkapı Palace Museum Library, Seljuks, Principalities, Geometric Pattern, Interlace, Knitting, Bookbinder Seal, Ornament

* Dr., Öğr. Üyesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Cilt Anasanat Dalı, yasin.cakmak@msgsu.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-7902-0829

Giriş

İslâmiyet'in ilime verdiği önem neticesinde kitap ve kitaba bağlı her türden nesneye ayrı bir ehemmiyet gösterilmiş ve devrin hükümdarları tarafından kurdurulan atölyeler ile kitap sanatlarında önemli gelişmeler yaşanmıştır. İnan üzerinden Anadolu'ya gelen Selçuklu mücellitleri kültür ve sanat birikimlerini bu bölgede sürdürmüş, akabinde Memlükler ile Karamanoğulları Beyliği ciltlerini de etkilemiştir. Ciltlerde sıklıkla geometrik desenler kullanılmış¹ ve kap içleri kalıp baskı ile oluşturularak hem cildi hem de içi ayrı bir estetikte üretilmiştir. Hendeşi tezyinatın yanında Selçuklu mücellitlerine has bir başka özellik de desenlerin geometrisini bozmadan, adeta tezyini bir unsur ihtiva eden ve sıklıkla da daire formları içerisinde yer alan imzalar ya da dua ibarelerinin² cildin muhtelif kısımlarına

tatbik edilmeleri olmuştur. Osmanlı döneminde geometrik tezyinatın yerini bitkisel bezemeler almış ve XVI. yüzyılda Türk cilt sanatı klasik devrini yaşamıştır. XVII. yüzyılda başlayan Batı ile münasebetler neticesinde Avrupa menşeli motifler, saray sanatkârları tarafından Türk sanatına uygun üslûba çekilmiş ve ekseriyetle yazma tekniğinde birbirinden farklı eserler üretilmiştir.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Osmanlı padişahlarının değerli kitaplarını ihtiva etmesinin yanı sıra erken İslâm dönemine ait birçok el yazma eserler, minyatürler ve devlet erkânına ait belgelere de sahiptir.³ Saray nakkaşhanesinde birçok kıymetli sanat eserleri üretilmesinin yanında Sultan'a sunulan kitaplarla kütüphane zaman içerisinde zenginleşmiştir. XVIII. yüzyılın başlarından itibaren sarayın içinde ve dışında olmak üzere birçok kütüphane kurdurulmuş ve bu konuda da saray ağalarının rolü büyük olmuştur.⁴

2020 ve 2021 yıllarında yürütülen çalışmalar sonucunda çeşitli sebeplerle kitaplarından ayrılarak ayrı bir depoya kaldırılan birçok cilt parçası ve mahfazalarla ilgili çalışmalar yapılmış ve toplamda 8.143 adet eser ayrıntılı bir şekilde tetkik edilerek on dört adet geometrik geçmeli / örgülü tezyinata sahip ciltler tespit edilmiştir. Makalede Türk cilt sanatındaki geometri ve terminoloji hakkında bilgi verildikten sonra ciltler katalog bölümünde envanter numarasına göre ele alınmış ve künye bilgileri ile tezyinatlarına detaylıca değinilmiştir. Değerlendirme bölümünde ise katalogdaki ciltler birbirleriyle tafsilatlı biçimde gruplandırılmış, diğer müze ve kütüphanelerdeki benzer tezyini unsur ihtiva eden örnekleriyle karşılaştırılarak görsellerle de desteklenmiştir. On dört adet eser arasından seçilen iki adet cildin de aslına uygun çizimleri yapılmıştır.

1 Geometrik tezyinatlı ciltlerle alakalı geniş bilgi ve görsel için bkz. Gulnar Bosch, John Carswell, Guy Petherbridge, *Islamic Bindings and Bookmaking (A Catalogue of an Exhibition, the Oriental Institute, the University of Chicago, May 18-August 18)*, Chicago: Chicago Üniversitesi, 1981; Duncan Haldane, *Islamic Bookbindings in the Victoria and Albert Museum*, Londra: World of Islam Festival Trust, 1983; Zeren Tanındı, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Ortaçağ İslam Ciltleri", *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 4*, (1990), 102-149; Ahmet Saim Arıtan, *Konya Dışındaki Müze ve Kütüphanelerde Bulunan Selçuklu ve Selçuklu Üslûbunu Taşıyan Cild Kapakları*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1992; Alison Ohta, *Covering the Book: Bindings of the Mamluk Period, 1250-1516 CE*, PdD Thesis, SOAS, University of London, 2012; Hüseyin Gürsel Bilmiş, *Bursa İnebey Kütüphanesi'ndeki Orta Çağ İslam Ciltlerinin (13-14. Yüzyıl) Cilt Sanatı Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2013; Fatma Şeyma Boydak, *Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Selçuklu ve Beylikler Dönemi Cildleri*, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2020; Yasin Çakmak, *Manisa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Geometrik Tezyinatlı Ciltler*, Sanatta Yeterlik Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2020.

2 Mücellit imzalı ciltlerle alakalı geniş bilgi ve görsel için bkz. Ahmet Saim Arıtan, "Selçuklu Cildlerinde İmzalar", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler*, Yay. Haz. Osman Eravşar, 1 (2001): 39-42; Hüseyin Gürsel Bilmiş, "İnebey Kütüphanesi'nden Dokuz Yeni Tespit ile Birlikte Mücellid İmzaları ve Mücellidleri", *Uluslararası Cilt Sanatı Buluşması Sempozyumu - Tebliğler*, Ed. Ali Rıza Özcan, (2014): 53-66; Fatma Şeyma Boydak, "Orta Çağ İslâm Cildlerinde 'Sikati Billah' Mührü", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 20/1 (2020): 265-280; Yasin Çakmak, "Bookbindings with Bookbinder Sealed From Vahid Pasha Manuscript Library", *Middle East International Conference on Contemporary Scientific Studies-VI*, Ed. Prof. Mohamad Rammal and Samira Khadhraoui Ontunc, (2021): 324-336.

3 Zeynep Atbaş, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 41, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, 263.

4 Zeren Tanındı, "Topkapı Sarayı'nın Ağaları ve Kitaplar", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2002), 41.

1. Türk Cilt Sanatında Geometri ve Terminoloji

Geometrik desenler tarih boyunca birçok medeniyet tarafından kullanılmış, toplumların duygu ve düşüncelerini ifade etmekte başvurdukları ana sembollerden biri olmuştur. Beytü'l Hikme'nin kurulmasıyla bilimsel faaliyetlerin hız kazanmasına paralel olarak geometrik desenler tarihte eşi benzeri görülmemiş bir armoni ve kurguda tasarlanmıştır.⁵ Birbirinden farklı yıldız ağları ile oluşturulan kompozisyonlar İran, Hint, Arap, Anadolu ve Kuzey Afrika coğrafyalarında yaklaşık üç asır boyunca mimariden kitap sanatlarına kadar her alanda kullanılmıştır. Türk cilt sanatındaki ilk örnekleri ise Geç Emevî ve Abbasilerin ilk dönemlerinde karşımıza çıkmakta olup, akabinde Selçuklularla birlikte Anadolu'ya taşınmış ve ardından Memlükler ile Karahanoğulları Beyliği dönemlerinde sıklıkla kullanılmıştır. XV. yüzyıldan sonra Anadolu kültür ve sanat ortamında figür ve hayvan tasvirli kompozisyonların yerine geometrik geçmeler ve örgülerin tercih edilmesi⁶ hem mimari sahada hem de kitap sanatlarında geniş bir yankı bulmasına vesile olmuştur.

Ciltlerdeki hendesî bezemeler iki farklı biçimde uygulanmıştır. Bunlardan ilki ileri düzey geometri bilgisi gerektiren yıldız ağları, ikincisi ise birbirine farklı simetride bağlanmış geometrik geçmeler / örgülerdir. Yıldız ağları ile oluşturulan geometrik desenler, 4'lü, 5'li, 6'lı ve karma sistem olmak üzere dört farklı şekilde kurgulanmıştır.⁷ Ciltler üzerinde sıklıkla altı, sekiz, on ve on iki kollu yıldız ağlarıyla iktifa edilmiş ve birkaç örnek dışında çok sayıdaki yıldız kollarına rastlanılmamıştır.

Geometrik desenler cildin tamamını kapladığı gibi, yalnızca desenin birim hücresi şemse olarak da kompozisyonlar oluşturulmuş ve daire ya da dilimli şemse formun içerisinde yer almalarının yanı sıra herhangi bir forma sahip kalmadan

yalnızca geometrik desenin kendisinin şemse olduğu tasarımlar da uygulanmıştır. Tam zeminli geometrik desenler, sonsuza uzayan yıldız ağlarının merkezde tam, köşelerde ise 1/4'ü olacak şekilde alınan bir kesitle oluşturulmuş ve şemse-köşebent irtibatına vurgu yapılmıştır. Teknik olarak geometrik yıldız ağları cilt üzerine uygulanırken muhtelif kalınlıklara sahip çizgi demirinin ısıtıldıktan sonra deri yüzeyine aktarılan kompozisyonun referans çizgilerinden geçilmesiyle meydana getirilmiştir.

Geçme / örgü geometrikler ise tasarlanan birim elemanın ardışık tekrarlanmasıyla meydana getirilmekte ve cildin tamamını kaplayarak tam zeminli oldukları gibi daire veya dilimli şemse formlarının içlerinde de yer almaktadır. Herhangi bir biçimin içinde yer almadan yalnızca kendilerinin de kullanılmasıyla geçme / örgü geometrikler şemse unsuru oluşturmuşlardır.

Türk cilt sanatındaki geometrik geçmeler ve örgülerle alakalı terminolojik açıklamalar için hem mimari hem de kitap sanatlarındaki kullanım alanları referans alınmıştır.

Semra Ögel, "geçme" tabirini "*bir alttan bir üstten geçen hasır örgüsü biçimindeki şeritler*"⁸ olarak tanımlamakta olup iki temel esasa dayandırmaktadır. İlki, "*süreklilik ve kesilmeden akış*"; ikincisi ise "*birbirlerinin alt ve üstlerinden geçerek ilerlemesi*" yönündedir. "Düğüm" tabirini de "*simetrik olarak köşeli dirsekler çeviren ve birbirine geçme usulü örülen şeritlerden oluşan sistem*"⁹ olarak açıklamaktadır.

Selçuk Mülayim ise bu desenleri "*geçme, keşişme ve birbiriyle bağlantısız konumda yer alma*"¹⁰ şeklinde üç başlık altında toplayarak, birbirine bağlanan kapalı formları "geçme" olarak adlandırmaktadır.

5 Selçuk Mülayim, *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler - Selçuklu Çağı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982, 15.

6 Mülayim, *Sanat Tarihine Giriş*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018, 175.

7 Çakmak, *Manisa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Geometrik Tezyinatlı Ciltler*, 23.

8 Semra Ögel, *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1966, 83.

9 Ögel, *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, 84.

10 Mülayim, *Anadolu Türk Mimarisinde*, 10.

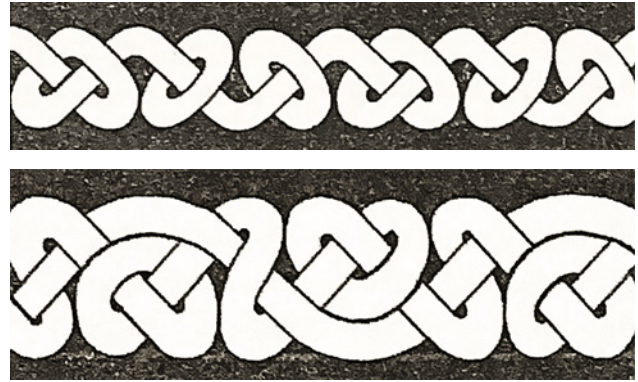
Ahmet Saim Arıtan, geçme ve örgülerin birbirine benzer tanımlamalar olduğunu, geçmenin ciltlerde ana süsleme elemanı olarak yer alan ve geometrik boşlukları dolduran unsur olduğunu belirtmekte ve onları “*yatay, dikey ve çapraz yönde birbirini kesen çizgiler sarmalı, 2 iplik, 3 iplik ve 4 kollu yıldızın çeşitlemeleri*” olarak sınıflandırmaktadır. Örgüyü ise geçmeye oranla ölçülü ve kurallı bir süsleme unsuru olarak tanımlamakta ve “*2-3-4-5 sıralı tek şekilden oluşan desen*”¹¹ olarak tarif etmektedir.

Yıldız Demiriz, “geçme” tabiri için “*çok kolaylıkla değişik tipleri elde edilebilen, süsleme sanatçısının rahatlıkla oynayabileceği bir gruptur*”¹² açıklamasını yapmakta ve paylaşmış olduğu örneklerde de iki veya daha fazla sayıdaki çizgilerin aynı ritimde ve aynı düzlem üzerinde kesintisiz olarak sürdürülen muhtelif zencerek desenlerinden çeşitler sunmaktadır.

İlhan Özkeçeci ve Şule Bilge Özkeçeci, “geçme” tabirini “*zincirleme halkaların kesintisiz olarak devamı*” ve “*en sadeleri iki kırık doğrunun birbirini kesmesiyle ortaya çıkan bordürlerdir*”¹³ şeklinde tanımlamaktadırlar. “Örgü” (düğüm) için ise sıklıkla XV. ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı döneminde görüldüğüne değinerek “*devam eden çizgileri bağlar*”¹⁴ açıklamasını yapmaktadırlar. Kitapta adı geçen bir başka tanımlama ise “*örgülü geçmeler*” olmuştur. Tarafımızca “*geometrik düğümlerin belli bir düzlem üzerinde yer alması, ritmini bozmadan ve birbirinden de bağımsız olmadan ardışık bir şekilde sıralanması*” şeklinde bir anlam çıkarılmıştır.

Gulnar Bosch, John Carswell ve Guy Petherbridge’in *Islamic Bindings and Bookmaking* adlı kitabı,¹⁵ Duncan Haldane’nin *Islamic Bookbindings in the Victoria and Albert Museum* adlı eseri¹⁶ ile Alison Ohta’nın doktora tezinde¹⁷ Memlük ciltlerinde görülen geometrik geçmeler “interlace” şeklinde tanımlanmakta olup geometrik örgüler (düğüm) için ise “knot / knotting / knotwork mesh” tabirleri kullanılmıştır ve sözü edilen tabirler Türkçeye “örgü (düğüm)” şeklinde çevrilmektedir.

Yukarıdaki mezkûr kaynaklar nispetinde anlaşılmaktadır ki “geometrik geçme” için “*muhtelif sayıdaki çizgilerin birbirine farklı simetride bağlanması ve ritmini bozmadan aynı düzlem üzerinde kesintisiz olarak devam etmesi*”; geometrik örgü (düğüm) için “*başlangıcı ve bitişi belli olan ya da aynı düzlem üzerinde yer almadan farklı açılarda iç içe geçerek girift bir görünüme sahip şekiller sarmalı*” tanımlamaları terminolojik açıdan bizleri doğru sonuçlara ulaştıracaktır. Ayrıca hem örgü (düğüm) şeklinde olup hem de belli bir düzlem üzerinde ritmini bozmadan ardışık devam eden tasarımlar karşımıza çıkmış, bu desenler de çalışmada “örgülü geçmeler” şeklinde tanımlanmıştır.

1 Muhtelif geometrik geçme örnekleri¹⁸

11 Ahmet Saim Arıtan, “Türk Cild San’atı”, *Türk Kitap Medeniyeti*, Ed. Alper Çeker, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., 2008, 73.

12 Yıldız Demiriz, *İslam Sanatında Geometrik Süsleme*, İstanbul: Hayalperest Yayınevi, 2018, 18.

13 İlhan Özkeçeci, Şule Bilge Özkeçeci, *Türk Sanatında Tezhip*, İstanbul: Yazıgen Yayıncılık, 2014, 108.

14 Özkeçeci, Özkeçeci, *Türk Sanatında Tezhip*, 109.

15 Bosch, vd., *Islamic Bindings and Bookmaking*, 1981.

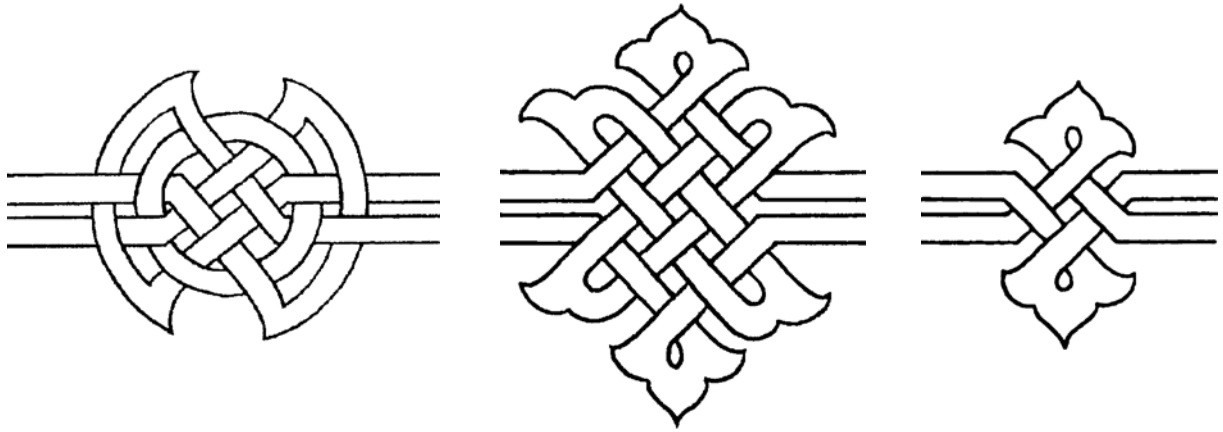
16 Haldane, *Islamic Bookbindings in the Victoria and Albert Museum*, 1983.

17 Ohta, *Covering the Book*, 2012.

18 Ögel, *Anadolu Selçuklularının Taş Tezini*, 85.

2 Konya Alâeddin Camii Portalı'ndeki geometrik örgü (düğüm)¹⁹

3 Muhtelif geometrik örgülü (düğüm) geçmeler²⁰

4 Aksaray Kızıl Minare gövde bordüründeki geometrik örgülü (düğüm) geçmeler²¹

19 <https://okuryazarim.com/> (25.11.2021)

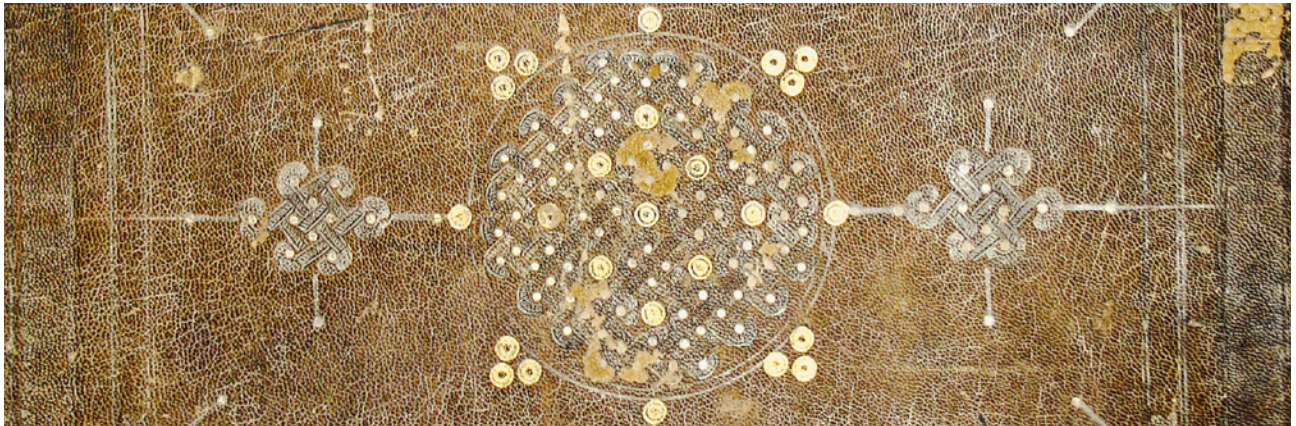
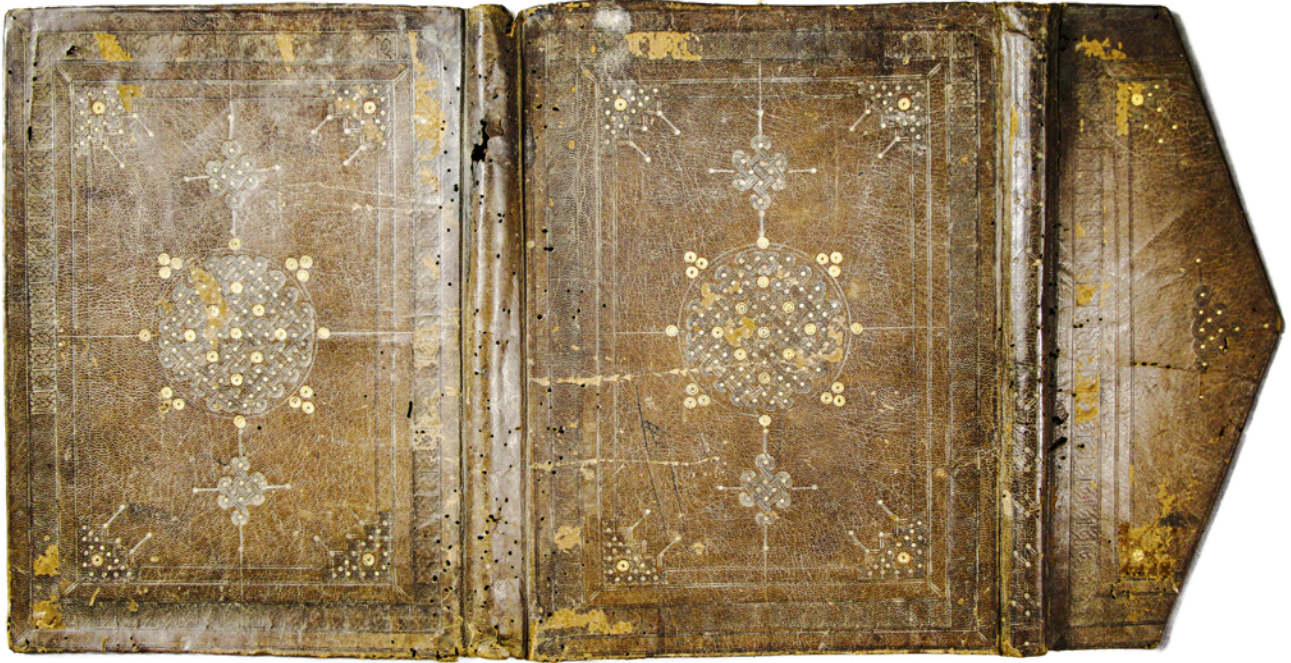
20 Özkeçeci, Özkeçeci, *Türk Sanatında Tezhip*, 111.

21 <https://www.kulturportali.gov.tr/> (25.11.2021)

2. Katalog

Araştırmamıza konu olan ilk eser 6326 envanter numarası ile kayıtlı cilt parçası olup, deri rengi koyu kahvedir. Sağ kap, sol kap ve mıklep tezyinatları aynı karakterde, ölçüleri ise 20 x 27,5 cm'dir. Şemse si daire formunda, tezyinatı içleri taralı geometrik örgülerden oluşmaktadır. (Resim 5) Geometrik örgülerin muhtelif kısımlarına eşit aralıklarla dokuz adet altın nokta eklenmiştir. Şemsenin alt, üst, sağ ve sol kısımlarında birer; ara kısımlarında da üçer olmak üzere toplamda on altı adet altın nokta yer almaktadır. Salbekler geometrik örgüler ile meydana getirilmiş, ara kısımlarına ufak ölçüde altın nokta, dört yanına da ince soğuk çizgiler geçilmiştir.

Köşebentler X formundaki çivinin kademeli olarak vurulmasıyla yapılmış, orta bölüme de tek altın nokta eklenmiştir. X formundaki çivilerin tek tarafı yatay ve dikey yönde kısa çizgilerle çerçevelenerek aralarına yönü şemse merkezine bakacak şekilde düz çizgiler çekilmiştir. Zencerekler ise tasarlanan birim elemanın ardışık olacak şekilde art arda basılmasıyla yapılmış ve soğuk bırakılmıştır. Zencereklerin her iki yanına çekilen soğuk çizgilerle cetvelleri oluşturulmuştur. Mıklep şemsesinde tek bir geometrik örgü yer almakta olup köşebent, zencerek ve cetvelleri sağ ve sol kap ile aynı şekilde bezenmiştir.

5 6326 envanter numaralı cilt, 20 x 27,5 cm.

Çalışmada ele alınan ikinci eser 6327 envanter numarası ile kayıtlı cilt parçası olup, deri rengi koyu kahvedir. Sağ kap, sol kap ve miklep tezyinatları aynı karakterde, ölçüleri ise 20 x 27,5 cm'dir. Şemsesi daire formundadır, tezyinatı içleri taralı geometrik örgülerden oluşmaktadır. (Resim 6) Geometrik örgülerin muhtelif kısımlarına eşit aralıklarla dokuz adet altın nokta eklenmiştir. Şemsenin alt, üst, sağ ve sol kısımlarında birer, ara kısımlarında da üçer olmak üzere toplamda on altı adet altın nokta yer almaktadır. Salbekler geometrik örgüler ile meydana getirilmiş, ara kısımlarına ufak ölçüde altın nokta, dört yanına da ince soğuk çizgiler

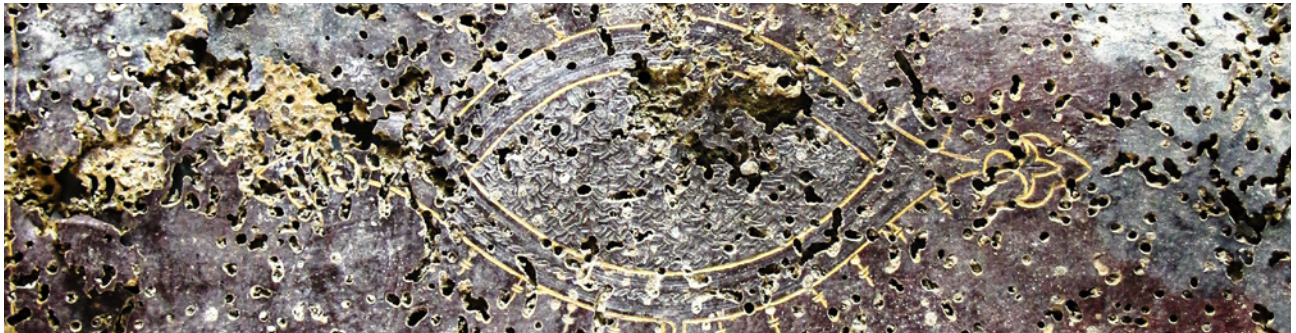
geçilmiştir. Köşebentler X formundaki çivinin kademeli olarak vurulmasıyla yapılmış, orta bölüme de tek altın nokta eklenmiştir. X formundaki çivilerin tek tarafı yatay ve dikey yönde kısa çizgilerle çerçeveslenerek aralarına yönü şemse merkezine bakacak şekilde düz çizgiler çekilmiştir. Zencerekler ise tasarlanan birim elemanın ardışık olacak şekilde art arda basılmasıyla yapılmış ve soğuk bırakılmıştır. Zencereklerin her iki yanına çekilen soğuk çizgilerle cetvelleri oluşturulmuştur. Miklep şemsesinde tek bir geometrik örgü yer almakta olup köşebent, zencerek ve cetvelleri sağ ve sol kap ile aynı şekilde bezenmiştir.

6 6327 envanter numaralı cilt, 20 x 27.5 cm.

İncelediğimiz üçüncü eser 6334 envanter numarası ile kayıtlı cilt parçası olup, deri rengi koyu mordur. Zaman içerisinde uğradığı tahribattan dolayı çokça kurt yenikleri mevcuttur. Sağ kap, sol kap ve mıklep tezyinatları birbirinden farklıdır, ölçüleri ise 15 x 23 cm'dir. (Resim 7) Sağ kap şemsesi tepelik formunun dört yöne bakacak şekilde tasarlanmasıyla yapılmış ve tezyinatı da 1/2 simetrideki rûmî motifleriyle oluşturulmuştur. Desenler soğuk hâlde yer alırken şemsenin kontürleri altınla geçilmiş ve dendan aralarına da altınla ufak tığlar eklenmiştir. Salbekler şemseye bitişik olarak konumlandırılmış ve tepelik formunda yapılarak, içleri 1/2 simetrideki

rûmî motifleriyle tasarlanmıştır. Sol kap şemsesi ise beyzî formda olup tezyinatı geometrik geçmelerden oluşmaktadır. Şemse etrafına ince altın kontür, sonrasında ise S zencerek yapılmış ve eşit aralıklarla da kısa tığlar eklenmiştir. Salbekler, altınla yazma tekniğinde tepelik biçiminde uygulanmıştır. Mıklep şemsesi, oval forma yakın ve dendanlı olup 1/4 simetrideki rûmî motifleriyle yapılarak soğuk bırakılmıştır. Şemse etrafı altınla geçilmiştir. Cildin zencerekleri S biçimindedir ve her iki yanına çekilen soğuk ve ince altın çizgilerle de cetvelleri oluşturulmuştur. Sertab kısmı altın çizgiyle dört eşit kartaşa bölünmüş ve içleri boş bırakılmıştır.

7 6334 envanter numaralı cilt, 15 x 23 cm.

Katalogdaki dördüncü eser 6338 envanter numarası ile kayıtlı cilt parçası olup, deri rengi koyu kahvedir. Sağ kap, sol kap ve mıklep tezyinatları aynı karakterde, ölçüleri ise 17 x 22,5 cm'dir. Şemsesi on iki kollu yıldız temelli olup, yıldızın uç kısımlarının yarım daire formunda birbirine bağlanmasıyla dendanlı yapılmıştır. (Resim 8) Tezyinatı ise içleri taralı geometrik örgülerle oluşturulmuş ve desenin orta, alt, üst, sağ ve sol kısımları ile dendan içlerine birer adet büyük altın nokta eklenmiştir. Geriye kalan boşluklar ise küçük ölçüdeki altın noktalar ile doldurulmuştur. Köşebentler, üçgen formunda olacak şekilde geometrik örgülerle

meydana getirilmiş ve altınla da dendanlı biçimde kontürlenmiştir. Şemse ile köşebent arası, altın zemin üzerine 1/4 simetrideki serbest tarzda ve muhtelif renklerdeki rûmî motifleriyle bezenmiştir. Zencerekler, şemsedeki geometrik örgünün ardışık tekrarlanmasıyla örgülü geçme biçiminde yapılmış ve soğuk bırakılarak her iki yanına çekilen soğuk çizgilerle de cetvelleri oluşturulmuştur. Mıklebin yarısı gördüğü tamirattan dolayı siyah renkli deri ile kaplanmıştır. Sertab kısmı da zencerek deseni ile aynı karakterde olup tam zeminli uygulanmıştır. Cildin tamamına lâk sürülerek parlak bir görünüm elde edilmiştir.

8 6338 envanter numaralı cilt, 17 x 22,5 cm.

Araştırmamızdaki beşinci eser 6345 envanter numarası ile kayıtlı cilt parçası olup, deri rengi koyu kahvedir. Sağ kap, sol kap ve mıklep tezyinatları aynı karakterde, ölçüleri ise 13,5 x 18,5 cm'dir. Sağ kap şemsesi iç bükey kare formlarının ortada üç, alt ve üst kısımlara doğru iki ve tek olacak şekilde

kademeli sıralanmasıyla oluşturulmuş ve soğuk bırakılmıştır. (Resim 9) Sol kap ile mıklep şemselelerinde ise iç bükey kare formu dört adet kullanılarak tasarlanmıştır. Zencerekler, X çivisinin ardışık basılmasıyla yapılmış ve her iki yanına çekilen çift sıra soğuk çizgilerle de cetvelleri oluşturulmuştur.

9 6345 envanter numaralı cilt, 13.5 x 18.5 cm.

İncelenen altıncı eser 6355 envanter numarası ile kayıtlı cilt parçası olup, deri rengi koyu kahvedir. Sağ kap, sol kap ve mıklep tezyinatları aynı karakterde, ölçüleri ise 14 x 22 cm'dir. Şemsesi beyzî formda olup dendanlıdır. (Resim 10) Tezyinatı geometrik geçmelerle oluşturulmuş ve merkeze ise altınla svastika (gamalı haç) ☸ deseni yapılmıştır. Şemse dendanları çift sıra altınla çekilmiş ve ortasına kalın soğuk çizgi çekildikten sonra dendan keşim yerlerine de tığlar eklenmiştir. Salbekler; 1/2 simetrideki yalın tepelik formuyla oluşturulmuştur.

Köşebentler üçgen biçiminde olup içlerine yalın geometrik geçmeler yapılmış ve köşebent kenarları altınla kontürlendikten sonra yönü şemsenin merkezine bakacak şekilde üç adet kısa ve düz çizgi çekilmiştir. Zencerekle ince S çivisinin ardışık sıralanmasıyla yapılmış ve her iki yanına çekilen altın çizgilerle de cetvelleri oluşturulmuştur. Sertab kısmı çizgi demirleriyle iki eşit kartuş paftaya bölünerek içlerine yalın geometrik örgüler yapılmıştır. Kartuş paftaların ortalarına çift sıra, alt ve üst kısımlarına da tek sıra S zencerek uygulanmıştır.

10 6355 envanter numaralı cilt, 14 x 22 cm.

Katalogdaki yedinci eser 6359 envanter numarası ile kayıtlı cilt parçası olup, deri rengi koyu kahvedir. Cildin bir yüzü ve miklebi tam olup, diğer yüzünün çeyrek kısmı bulunmaktadır. Birbirine bağlı olmadıklarından dolayı hangisinin sağ kap ya da sol kap olduğu belli değildir. Bir yüzünün tam olduğu kabın ölçüsü 39 x 56 cm'dir. Cildin şemsesi beyzî formdadır ve tezyinatı svastika deseninin ardışık tekrarlanmasıyla oluşturulmuştur. (Resim 11) Şemse etrafına çizgi demiriyle soğuk çizgiler çekilmiş ve ortasına da S zencerek yapılmıştır. Şemsenin en dışına üst üste üçer adet olacak şekilde yarım daire formları peş peşe

sıralanarak şemseyi çevrelemiştir. Salbekler geometrik geçmelerden oluşturulmuş ve şemse ile arasındaki mesafe de S zencerek ile bağlanmıştır. Köşebentler üçgen formunda, tezyinatı ise svastika deseniyle oluşturulmuştur. Cildin iç bordürünü kaplayacak şekilde cetvellere paralel üst üste üçer adet eklenen yarım daire formları art arda sıralanmıştır. İnce S zencerek ile çevrelenen cildin alt ve üst kısımlarına kalın çerçeve içerisinde svastika deseninden oluşan geometrik kompozisyon uygulanmıştır. Miklebin bir yüzündeki şemse daire formunda olup, sertab kısmına bakan tarafı uca doğru sivriltilerek yapılmıştır.

11 6359 envanter numaralı cildin ön yüzü, 39 x 56 cm.

Miklebin diğer yüzündeki şemse ise tam daire formundadır ve miklebin diğer yüzünden farklı olarak svastika deseni ve geometrik örgünün birlikte kullanılmasıyla oluşturulmuştur. (Resim 12)

Sertab üç adet kartuş paftaya bölünmüş ve ortadaki kısmı uzunca tasarlanmıştır. Paftaların içlerine de yalın geometrik örgüler yapılmıştır.

12 6359 envanter numaralı cildin arka yüzü, 39 x 56 cm.

Çalışmadaki sekizinci eser 6606 envanter numarası ile kayıtlı cilt parçası olup, deri rengi koyu kahvedir. Ölçüleri ise 17,5 x 25,5 cm'dir. şemsesi beyzî formdadır ve tezyinatı geometrik geçmelerle oluşturulmuştur. (Resim 13) şemse etrafına ince S zencerek yapılmış ve her iki yanına da soğuk

izgilerden sonra ardışık olarak kısa tığlar eklenmiştir. Köşebentler yarım daire formundaki ivinın üst üste vurulmasıyla oluşturularak soğuk bırakılmıştır. Zencerek, ince S ivisinin ardışık sıralanmasıyla yapılmış ve her iki yanına çift sıra soğuk çizgi çekilerek cetvelleri oluşturulmuştur.

13 6606 envanter numaralı cilt, 17.5 x 25.5 cm.

Dokuzuncu eser ise 6613 envanter numarası ile kayıtlı cilt parçası olup, deri rengi koyu kahvedir. Ölçüleri ise 16 x 25,5 cm'dir. Şemsesi beyzî formdadır ve tezyinatı geometrik örgülerle oluşturularak soğuk bırakılmıştır. (Resim 14) Şemse etrafını ince S zencerek çevrelemekte, sağ ve sol kısımlarında ise altınla yapılan hafif münhaniler yer almaktadır.

Zaman içerisinde uğradığı tahribattan dolayı belirlenliğini yitirmiştir. Salbekler yalın geometrik örgüden oluşmaktadır. Şemse ile salbek arasındaki kısma da geometrik örgü tatbik edilerek soğuk bırakılmıştır. Zencerek, ince S çivisinin ardışık sıralanmasıyla yapılmış ve her iki yanına çekilen çift sıra soğuk çizgilerle de cetvelleri oluşturulmuştur.

14 6613 envanter numaralı cilt, 16 x 25.5 cm.

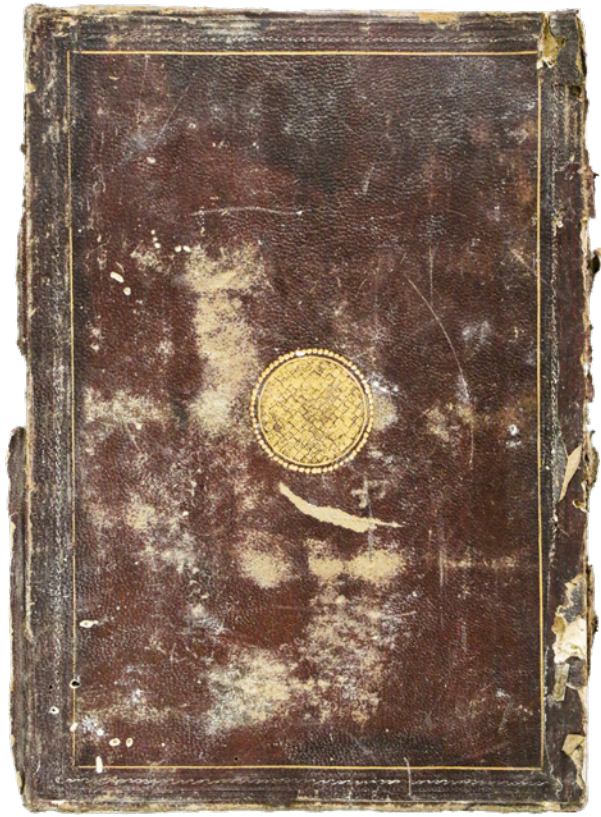
Araştırmadaki onuncu eser 6616 envanter numarası ile kayıtlı cilt parçası olup, deri rengi kahvedir. Ölçüleri ise 17 x 25 cm'dir. Şemsesi daire formundadır ve tezyinatı içleri taralı geometrik örgülerle oluşturularak soğuk bırakılmıştır. (Resim 15) Desenin boşluklarına altın noktalar eklenmişse de bir kısmı zaman içerisinde dökülmüştür. Şemse etrafına yarım daire formları dışa bakacak şekilde birbirine bitişik olarak sıralanmıştır.

Köşebentler X çivisinin üç, iki ve tek olacak şekilde kademeli sıralanmasıyla oluşturulmuş, aralarına da altın noktalar eklenmiştir. Köşebentlerin ortasına yönü şemsenin merkezine bakacak şekilde düz çizgi çekilmiştir. Zencerekler ise tasarlanan birim geometrik örgünün ardışık basılmasıyla yapılarak soğuk bırakılmış ve her iki yanına çekilen kalın ve ince soğuk çizgilerle de cetvelleri oluşturulmuştur.

15 6616 envanter numaralı cilt, 17 x 25 cm.

Ele aldığımız on birinci eser 6619 envanter numarası ile kayıtlı cilt parçası olup, deri rengi koyu kahvedir. Ölçüleri ise 14 x 21 cm'dir. Cildin bir yüzü daire formundadır ve tezyinatı geometrik geçmelerle oluşturulmuştur. (Resim 16) Şemse etrafına yan yana ve ardışık sıralanan altın noktalar eklenmiştir. Zencerek, ince S çivisinin ardışık basılmasıyla yapılmış ve her iki yanına çekilen soğuk çizgilerle de cetvelleri oluşturulmuştur. Soğuk cetvellere paralel olarak cildin iç kısmındaki bölüme altınla ince çizgi çekilmiştir.

16 6619 envanter numaralı cildin bir yüzü, 14 x 21 cm.

Cildin diğer yüzündeki şemse beyzî formdadır. Tezyinatı ise diğer parçayla aynı karakterde olup soğuk olarak uygulanmıştır. (Resim 17) Salbekler geometrik örgü ile oluşturulmuş ve şemse ile arasındaki bağlantıya da ince S zencerek yapılmıştır. Köşebentler, üçgen formun içerisinde yer almaktadır, tezyinatı da yalın geometrik geçmeler ile oluşturulmuştur. Zencerekleri cildin diğer parçasıyla aynı karakterdedir.

17 6619 envanter numaralı cildin diğer yüzü, 14 x 21 cm.

İncelediğimiz on ikinci eser 6658 envanter numarası ile kayıtlı cilt parçası olup, deri rengi koyu kahvedir. Ölçüleri ise 26 x 32 cm'dir. Tek yüzü ve mıklebi bulunan cildin parçaları ayrı olduğundan sağ kap ya da sol kap mı olduğu belirlenememektedir. Her iki parçanın tezyinatı aynı karakterde olup

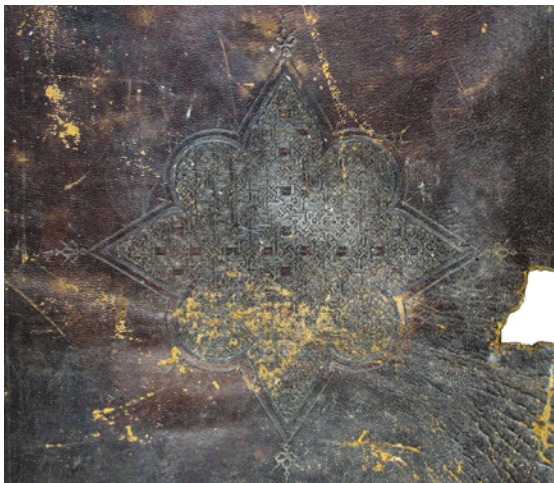
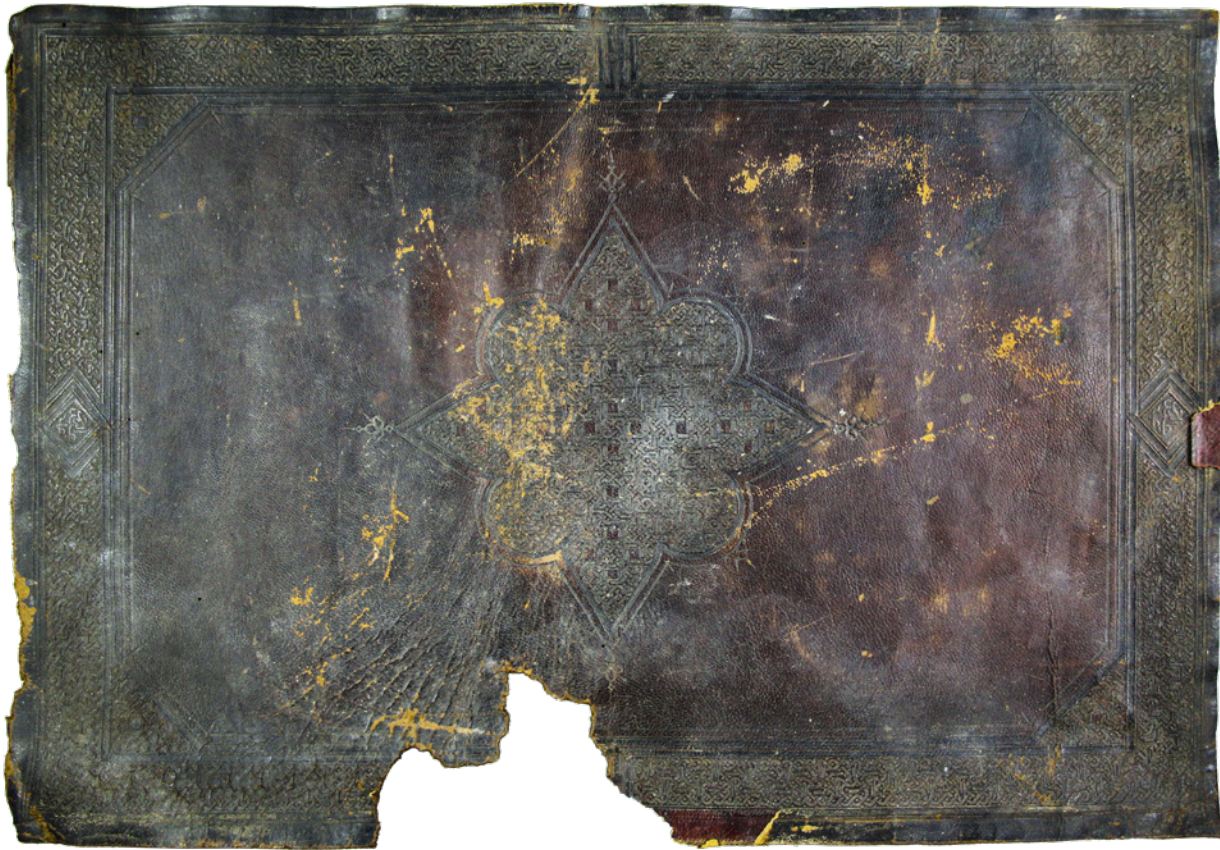
tam zeminli örgülü geçmelerden oluşmaktadır. (Resim 18) Örgülerin ara boşluklarına altın noktalar eklenmiş ve zaman içerisinde de birçoğu dökülmüştür. Çift sıra zencerek kullanılmış olup içteki X çivisi, dıştaki ise tasarlanan birim elemanın ardışık vurulmasıyla yapılarak soğuk bırakılmıştır.

18 6658 envanter numaralı cilt, 26 x 32 cm.

On üçüncü eser 6666 envanter numarası ile kayıtlı cilt parçası olup, deri rengi koyu kahvedir. Ölçüleri ise 34,5 x 49,5 cm'dir. Şemsesi sekiz köşeli yıldız temeli üzerine kurgulanmış ve kontür çizgileri bir düz, bir de yarım daire olacak şekilde ardışık devam ettirilmiştir. (Resim 19) Tezyinatı geometrik örgülerle oluşturulmuş ve soğuk bırakılmıştır. Şemsenin sağ, sol ve alt, üst kısımlarına ufak ölçüde tepelik formları eklenmiştir. Köşebentler çizgi demiriyle geçilerek

üçgen formu oluşturulmuş ve içlerine de geometrik örgüler yapılarak soğuk bırakılmıştır. Cildin çevresini dört adet L kartuş çevrelemektedir, içleri de örgülü geçmelerle tezyin edilmiştir. Cildin alt ve üst kısımlarındaki kartuş paftalar üçgen biçiminde bitirilmiş ve iki kartuş arasındaki boşluğa da "Amelü Abdurrahman" yazılı mücellit imzası uygulanmıştır.²² Kartuş paftaların sağ ve sol kısımlarına çizgi demirleriyle soğuk çizgiler çekilerek cetvelleri oluşturulmuştur.

19 6666 envanter numaralı cilt, 34,5 x 49,5 cm.

22 Mücellit imzalarındaki "عمل" ibaresi, kaynaklarda "amel-i" olarak geçmektedir. Bu okunuş şekli Farsça terkibe göre, fakat ciltlerdeki imzalar Arapça terkip ile de tanzim edildiğinden, tıpkı hat ve tezhipte olduğu gibi "amelü" ya da "amele" şeklinde telaffuz edilmesi düşünülmelidir.

Katalogdaki son eser 6723 envanter numarası ile kayıtlı cilt parçası olup, deri rengi koyu kahvedir. Ölçüleri ise 37,5 x 55 cm'dir. Şemsesi daire formundadır, tezyinatı ise svastika deseni ve geometrik örgüyle oluşturulmuştur. (Resim 20) Şemse etrafına çift sıra kalın çizgi geçilmiş ve aralarına da S zencerek yapılmıştır. En dışına ise üst üste olacak şekilde çift sıralı yarım daire formları art arda sıralanarak

şemse etrafı çevrilmiştir. Köşebentler üçgen forma sahip olup, çizgi demiriyle çekilmiş ve içlerine de geometrik örgüler yapılmıştır. Cildin iç bordürünü kaplayacak şekilde üst üste üçer adet eklenen yarım daire formları içteki cetvele paralel peş peşe sıralanmıştır. Zencerekler ince S çivisinin ardışık devamıyla oluşturulmuş ve her iki yanına çekilen soğuk çizgilerle de cetvelleri yapılmıştır.

20 6723 envanter numaralı cilt, 37.5 x 55 cm.

3. Değerlendirme

Katalog bölümünde incelenen on dört adet cildin bezemeleri geometrik örgülü ve geçmeli olup Selçuklu ve Beylikler dönemlerinin ciltleriyle aynı tezyinî unsura sahiptir. Ciltlerde keçi derisi kullanılmıştır. Renkleri de Orta Çağ İslâm ciltlerinde görülen kahverengi ve tonlarından oluşmaktadır. Ciltlerde herhangi bir tarih kaydına rastlanılmamıştır.

6326, 6327, 6338, 6345, 6355 ve 6359 envanter numaralı altı adet cilt; sağ kap, sol kap ve miklepten oluşurken 6619 envanter numaralı cilt yalnızca sağ ve sol kaptan oluşmaktadır. 6658 envanter numaralı cilt, sol kap ile miklebe sahipken 6606, 6613, 6666 ve 6723 envanter numaralı dört adet cilt ise tek kaptan oluşmaktadır.

6326 ve 6327 envanter numaralı iki adet cildin sağ ve sol kapları aynı, miklepleri ise farklı bezenmiştir. Ayrıca her iki cildin tezyinatları da birebir aynı karakterdedir. 6334 envanter numaralı cildin sağ kap, sol kap ve miklep bezemeleri birbirinden farklı tasarlanmıştır. 6338, 6345, 6355 ve 6359 envanter numaralı dört adet cildin sağ kap, sol kap ve miklepleri aynı karakterde bezenmiştir. 6658 envanter numaralı cildin sol kap ve miklep bezemeleri birbirleriyle aynıdır. 6619 envanter numaralı cildin ise sağ ve sol kapları birbirinden farklı bezenmiştir. 6609, 6619 ve 6355 envanter numaralı üç adet cildin şemse tezyinatları aynı karakterdedir. 6359 ve 6723 envanter numaralı iki adet cildin de şemse tasarımları aynı üsluptadır.

6326, 6327, 6334, 6338, 6345, 6355, 6359, 6606, 6613, 6616, 6658, 6666 ve 6723 envanter numaralı on üç adet cildin bezemeleri soğuk baskı ile yapılmıştır, 6619 envanter numaralı cildin ise tek yüzü altın kullanılarak yazma tekniğinde tezyin edilmiştir.

6334, 6355, 6359, 6606, 6613 ve 6619 envanter numaralı altı adet cildin tek yüzünün şemseleri beyzî forma sahiptir. 6338, 6616, 6619 envanter numaralı ciltlerin tek yüzü ve 6723 envanter numaralı dört adet cildin şemseleri ise daire formundadır. 6326, 6327, 6345 ve 6666 envanter numaralı dört adet cildin şemse tasarımı 45 derecelik açıya sahiptir. 6658 envanter numaralı cilt ise tam zeminli olarak uygulanmıştır.

6326, 6327, 6338 ve 6616 envanter numaralı dört adet cildin zencerekleri, tasarlanan geometrik örgülerin ardışık sıralanmasıyla yapılmıştır. 6334, 6359, 6606, 6613, 6619 ve 6723 envanter numaralı altı adet cildin zencerekleri S çivisi, 6345 envanter numaralı cildin zencereği ise X çivisinin ardışık vurulmasıyla oluşturulmuştur. 6658 envanter numaralı ciltte çift zencerek kullanılmış olup iç kısımdaki X, dış kısımdaki ise geometrik geçmelerin ardışık tekrarlanmasıyla meydana getirilmiştir. 6666 envanter numaralı cildin zencereklerinde L şeklindeki kartuş pafta kullanılmıştır.

6334 envanter numaralı cildin sol kabı, 6355, 6606 ve 6619 envanter numaralı dört adet cildin bezemeleri geometrik geçmeli yapılmıştır. 6326, 6327, 6338, 6613, 6616 ve 6666 envanter numaralı altı adet cildin ise tezyinatı geometrik örgülü yapılmıştır. 6658 envanter numaralı cilt, örgülü geçmelerle oluşturulmuş tek cilt örneğidir. 6359 ve 6723 envanter numaralı iki adet cildin süslemeleri svastika deseni ile tasarlanırken 6345 envanter numaralı ciltte iç bükey kare formlarının ardışık tekrarı ile yapılmış şemse tasarımı yer almaktadır.

6326, 6327, 6338, 6355, 6359, 6616, 6619 envanter numaralı ciltlerin tek yüzü, 6666 ve 6723 envanter numaralı dokuz adet cildin köşebent tasarımları üçgen formda olup, 6606 envanter numaralı cildin köşebendinde ise hafif süsleme bulunmaktadır. 6334, 6345, 6613, 6619 envanter numaralı ciltlerin tek yüzünde ve 6658 envanter numaralı beş adet ciltte köşebent tezyinatı bulunmamaktadır.

6338 envanter numaralı cilt, katalogda lâk sürülen tek eserdir.

Katalogdaki en küçük eser, 6345 envanter numaralı cilt olup 13.5 x 18.5 cm ölçülerindedir. En büyük eser ise 6723 envanter numaralı cilt olup 37.5 x 55 cm. boyutlarındadır.

Mücellit imzalı tek eser ise 6666 envanter numaralı cilt olup kartuş paftaların birleştiği kısımda yer almakta ve "Amelü Abdurrahman" yazısı okunmaktadır.

21 6606 envanter numaralı cildin şemsesi (sol)

22 Edirne YEK 839/1 envanter numaralı cildin şemsesi (sağ)

6355, 6606 ve 6619 envanter numaralı ciltlerin tezyinatları, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki MHK 77-2 envanter numaralı *Tefsiru Ebi'l-Leys*'in sol kabı, MHK 266 envanter numaralı *et-Tenkîh li-Elfâzi'l-Câmi'is-Sahîh*'in cildi, MHK 868 envanter numaralı *Metâli'u'l-Enzâr fî Şerhi Tavâli'i'l-Envâr*'ın sağ kabı,²³ Amasya İl Halk Kütüphanesi'ndeki 05 Ba 886 envanter numaralı cilt,²⁴ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki A. 1509 envanter numaralı *Menâzilü's-Sâirîn*'in cildi,²⁵ Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki 3856 envanter numaralı *Enîsü'l-Ârifîn*'in sağ kabı,²⁶ Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki 1110 envanter numaralı *Dav'u'l-Misbâh*'in

cildi²⁷, Sivas Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki 4030 envanter numaralı *Haşiye-i Saidüddin Ale'l-Kessaf*'ın cildi²⁸ ile Edirne Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki 839/1 envanter numaralı *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'nin²⁹ sol kabındaki bezemeler ile aynı karakterdedir.

6345 envanter numaralı cildin tezyinatı, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki MHK 1045 envanter numaralı *Taharetü'l-Kulûb ve'l-Hudu'i li Allâmi'l-Guyub*'un cildi,³⁰ Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki 3205 envanter numaralı *et-Telvîh fî Keşfi Hakâiki't-Tenkîh*'in cildi ile 3060 envanter numaralı *Tevîlâtü'l-Kurân*'ın cildi³¹ ve Vahid Paşa

23 Çakmak, *Manisa Yazma Eser Kütüphanesindeki*, 188-259-486.

24 Savaş Maraşlı, "Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan 15. Yüzyıl Osmanlı Ciltlerinde Anadolu Selçuklu Cilt Geleneği Etkisi", *İstem*, 9 (2007): 232.

25 Julian Raby, Zeren Tanındı, *Turkish Bookbinding in the 15th Century*, London: Azimuth Edition Press, 1993, 24.

26 Fatma Zehra Oral, *Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Yazmalarındaki Bazı Kat'lı Ciltler*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2008, 93.

27 Beyza Çakır, "Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Yazma Eser Kütüphanesi'nde Bulunan Selçuklu ve Beylikler Dönemi Üslubundaki Ciltler", *İstem*, 32 (2018): 288.

28 Sümeyye Sarıtepe, *Sivas Ziya Bey Kütüphanesindeki Kitap Kapakları*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2007, 190.

29 Deniz Abana, *Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesindeki Geometrik Tezyinatlı Ciltler*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2021, 103.

30 Çakmak, *Manisa Yazma Eser Kütüphanesindeki*, 321.

31 Boydak, *Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesindeki*, 646.

23 6613 envanter numaralı cildin şemsesi (sol)

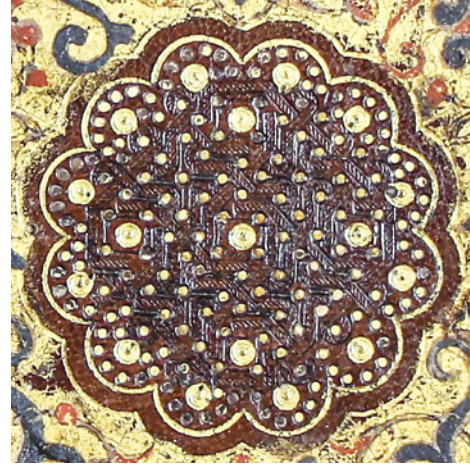
24 MHK 99 envanter numaralı cildin şemsesi (sağ)

Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki VHD 1246 envanter numaralı *Hadis-i Münciyye*'nin cildindeki bezemeler ile aynı karakterdedir.

6613 envanter numaralı cildin tezyinatı, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki MHK 99 envanter numaralı *Sa'd ed-dîn Mes'ûd b. Ömer et-Taftâzânî*'nin cildi, MHK 798 envanter numaralı *el-Fetâvâ'l-Bezzâziye*'nin cildi, MHK 194 envanter numaralı *Şerhu Hikmeti'l-İşrak*'ın cildi³² ve Tire Necip Paşa Kütüphanesi'ndeki *Şerhu Kesfi'l-Esrar fi'l-Mantık li'l-Honcî*'nin³³ cildindeki bezemeler ile aynı karakterdedir.

6338 envanter numaralı cildin tezyinatı, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki MHK 525 envanter numaralı *Kenzü'l-Vusûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl*'un³⁴ cildindeki bezemeler ile aynı karakterdedir.

6326 ve 6327 envanter numaralı ciltlerin tezyinatı, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki MHK 1184 envanter numaralı *Gaysu'l-Mevâhibi'l-Alîye fi Şerhi'l-Hikemi'l-Atâ'îye*'nin³⁵ cildindeki bezemeler ile aynı karakterdedir.

25 6338 envanter numaralı cildin şemsesi (sol)

26 MHK 525 envanter numaralı cildin şemsesi (sağ)

32 Çakmak, *Manisa Yazma Eser Kütüphanesindeki*, 358-694-746.

33 Arife Edis, *Tire Necip Paşa Kütüphanesi'ndeki Cild Örnekleri*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2006, 179.

34 Çakmak, *Manisa Yazma Eser Kütüphanesindeki*, 653.

35 Çakmak, *Manisa Yazma Eser Kütüphanesindeki*, 743.

27 6616 envanter numaralı cildin şemsesi (sol)

28 VHD 1175 envanter numaralı cildin şemsesi (sağ)

6334 envanter numaralı cildin tezyinatı, Erzurum Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki 140 envanter numaralı *el-Kevâkibü'd-Derârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*'nin³⁶ sağ kabı, Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ndeki MS.A.3419 ve MS.A.2830³⁷ envanter numaralı ciltler ile Nuruosmaniye Kütüphanesi MS.3571 envanter³⁸ numaralı eserlerin bezemeleriyle aynı karakterdedir.

6616 envanter numaralı cildin tezyinatı, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki 7838 envanter numaralı *İşaretü'l-Kur'ân*'ın cildi, Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi'ndeki 4993 envanter numaralı *Kitabu'l Tefsir*'in sağ kabı,³⁹ Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi'ndeki 4733 envanter numaralı cilt,⁴⁰ Victoria & Albert Müzesi'ndeki 919-1982 envanter numarası ile kayıtlı cilt,⁴¹ Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Haraççioğlu 424 ve Haraççioğlu 427 envanter numaralı *Şerh el-Câmi' el-Kebîr*'in cildi, Hüseyin Çelebi 306 envanter numaralı *en-Nihâye fi Şerh el-Hi-*

daye'nin cildi, Ulucami 1126 envanter numaralı *Keşf el-Esrâr*'ın⁴² cildi, Berlin Staatsbibliothek'te bulunan MS.QR.QUART.1583 envanter numarası ile kayıtlı cilt⁴³, Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki 441 envanter numaralı *Umdetü'l-Ahkâm an Seyyidi'l-Enâm*'ın⁴⁴ cildi, Darende Sadrazam Mehmed Paşa Kütüphanesi'ndeki 519 envanter numaralı *Nihâyetü'l Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*'ın⁴⁵ cildi, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki 920 envanter numaralı *Şerhu't-Tahkîk*'in⁴⁶ cildi, Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki 44 envanter numaralı *İmtihânü'l Ezkiyâ*'nın⁴⁷ cildi, Chicago Üniversitesi, The Oriental Institute A12133 envanter numarası ile kayıtlı cilt⁴⁸, Vahid Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki VHD 969 envanter numaralı *Şerhu Metali'i'l-Envar*'ın sol kabı, VHD 1175 envanter numaralı *Siraci'l Müluk Fi Nasayihi's Selatin ve'l Müluk*, VHD 2312 envanter numaralı *Tabsıra-i Alat-ı Harbiyye* ve VHD 2337 envanter numaralı *en-Nasihu ve'l-Mensuh*'un cilt bezemeleriyle aynı karakterdedir.

36 Yasin Çakmak, "Erzurum Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Beylikler Devri Cilt Örnekleri", *Sanat Dergisi*, 38 (2021), 52-80, <https://doi.org/10.47571/ataunigsfd.888169>, Erişim 01.11.2021.

37 Raby, Tanındı, *Turkish Bookbinding in the 15th Century*, 42-134.

38 Raby, Tanındı, *Turkish Bookbinding in the 15th Century*, 56.

39 Ayşe Totan Kart, *Konya Yazma Eser Kütüphanelerinde Bulunan Anadolu Selçuklu Cildleri'nde Bazı Şemse Analizleri*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2017, 89-93.

40 Fatma Şeyma Boydak, "Reflections of Seljuk Bookbinding Style on the 15th Century Ottoman Bindings Examples of Çorum Hasan Pasha Manuscript Library", *Hitit İlahiyat Dergisi*, 20/1 (2021), 237-261, <https://doi.org/10.14395/hid.880211>, Erişim 15.10.2021.

41 Haldane, *Islamic Bookbindings*, 50.

42 Bilmiş, *Bursa İnebey Kütüphanesindeki*, 150-158-173-190.

43 Raby, Tanındı, *Turkish Bookbinding in the 15th Century*, 7.

44 Kamile Dağlar, *Diyarbakır Ziya Gökalp Kütüphanesi'ndeki Orta Çağ İslam Ciltlerinden Bazı Örnekler*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019, 128.

45 Ayşe Serpil Odabaşı, *Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Bulunan Darende Cilt Örnekleri*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019, 251.

46 Boydak, *Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki*, 636.

47 Çakır, "Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Yazma Eser Kütüphanesi", 292.

48 Bosch, vd., *Islamic Bindings and Bookmaking*, 151.

29 6359 envanter numaralı cildin şemsesi (sol)

30 MHK 71-2 envanter numaralı cildin şemsesi (sağ)

31 6666 envanter numaralı ciltteki mücellit imzası (sol)

32 TSMK E.H. 247 envanter numaralı ciltteki mücellit imzası (sağ)

6359 ve 6723 envanter numaralı ciltlerin tezyinatı, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki MHK 459 envanter numaralı *Hâşiye alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*, MHK 71-2 envanter numaralı *Uyûnü't-Tefâsîr*, MHK 122 envanter numaralı *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, MHK 396 envanter numaralı *et-Telvîh fî Keşf Hakâ'iki't-Tenkîh*'in sol kabı, MHK 513 envanter numaralı *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*,⁴⁹ Konya Mevlânâ Müzesi İhtisas Kütüphanesi'ndeki 90 envanter numaralı *el İtkân fî 'ilmü'l- Kur'ân*'in⁵⁰ cildi, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki *Zâhire-i Hârzem-şâhi*'nin⁵¹ cildi, Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ndeki MS.A.167⁵² envanter numaralı cilt, Sivas Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki 46 envanter numaralı *Mesabi-*

hü's-Sünne'nin⁵³ cildi, Darende Sadrazam Mehmed Paşa Kütüphanesi'ndeki 298 envanter numaralı *Nizami't -Tevârih*'in⁵⁴ cildi, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki 3654 envanter numaralı *Fezâilu'l-Bilâdi'l-Erba'nın* cildi, 2856 envanter numaralı *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*'nin cildi, 3028 envanter numaralı *Cevâhiru'l-Fıkh*'in⁵⁵ cildi ile Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki 679 envanter numaralı *Mesabi-hu's-Sünne*'nin⁵⁶ bezemeleriyle aynı karakterdedir.

6666 envanter numaralı cildin zencerek ortasında yer alan "Amelü Abdurrahman" yazılı mücellit imzası, Topkapı Sarayı Merkez Kütüphanesi, Emanet Hazinesi'nde 247⁵⁷ envanter numaralı eserin cildinde de kullanılmış olup, aynı eserin bir parçası olma ihtimali kuvvetle muhtemeldir. (Resim 31, 32)

49 Çakmak, *Manisa Yazma Eser Kütüphanesindeki*, 500-549-557-604-646-660-736-765-815.

50 Kart, *Konya Yazma Eser Kütüphaneleri*, 104.

51 Gürcan Mavili, *Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki 13. ve 14. Yıllara Ait Cilt Sanatı Örnekleri*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, 2002, 112.

52 Raby, Tamındı, *Turkish Bookbinding in the 15th Century*, 21.

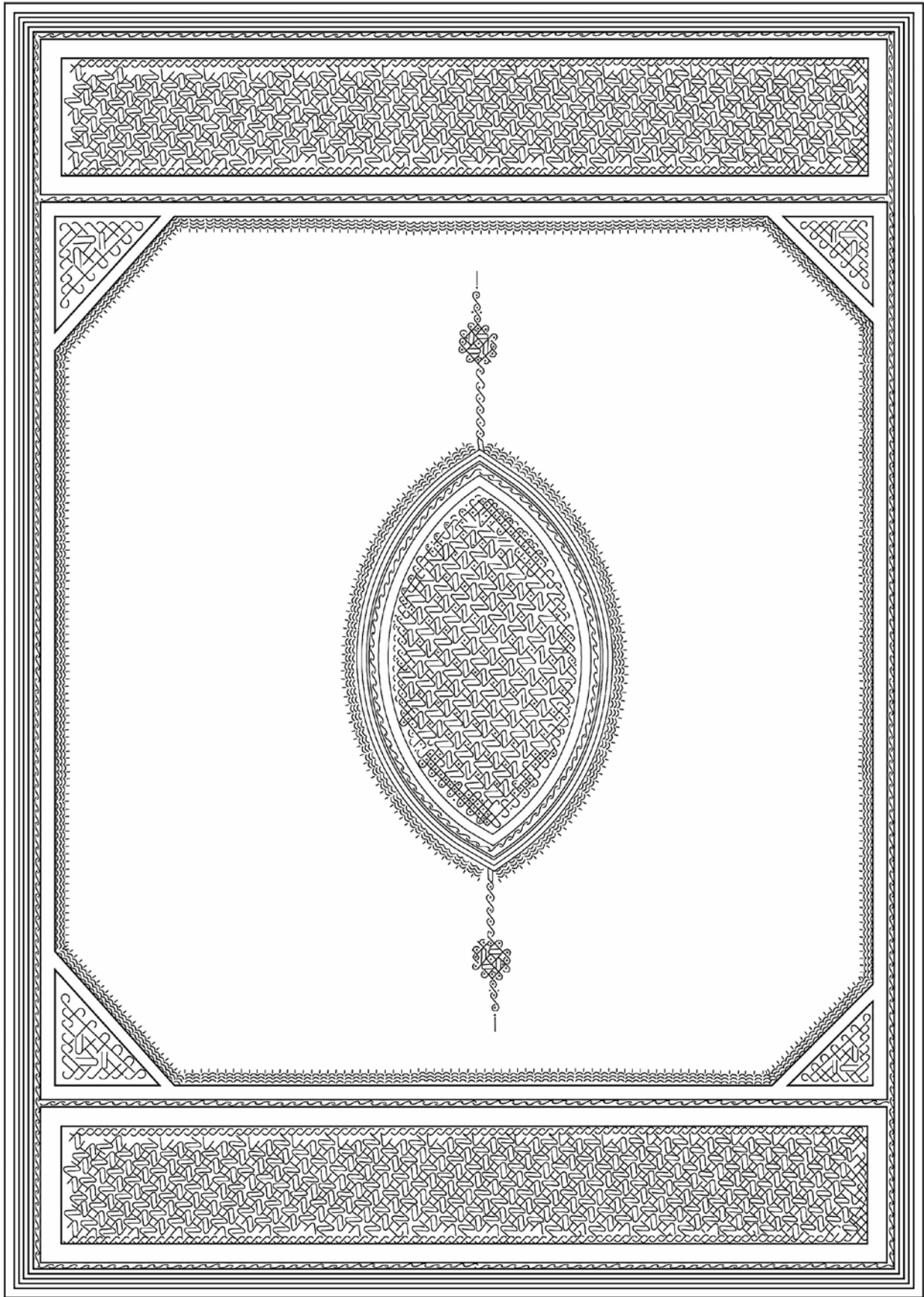
53 Sarıtepe, *Sivas Ziya Bey Kütüphanesi*, 179.

54 Odabaşı, *Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi*, 273.

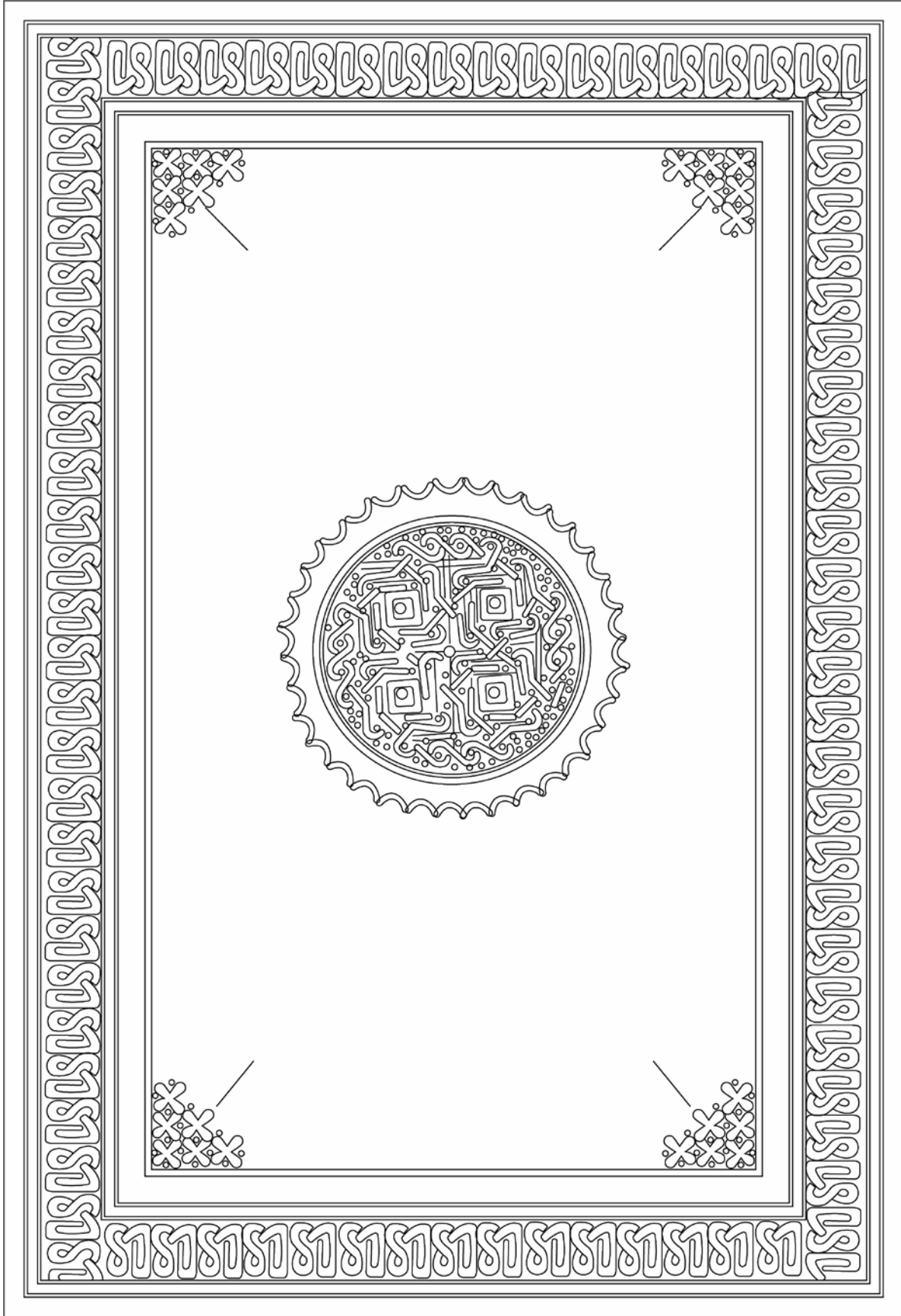
55 Boydak, *Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi*, 636-642-645.

56 Çakır, "Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Yazma Eser Kütüphanesi", 282.

57 Arıtan, "Selçuklu Cildlerinde İmzalar", 515.

33 6359 envanter numaralı cildin şeması

34 6616 envanter numaralı cildin şeması

4. Sonuç

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde çeşitli sebeplerle ait oldukları kitaplardan sökülerek depoya kaldırılan muhtelif cilt ve mahfaza gruplarıyla ilgili yürütülen çalışmalar neticesinde 8.143 adet eser incelenmiş ve tanımlamaları yapılarak envantere kaydedilmiştir. Bu eserlerden on dört adedinin geometrik geçme ve örgülerle bezedikleri tespit edilmiştir. Ciltler teknik, desen ve kompozisyon açısından irdelenmiş, diğer müze ve kütüphanelerdeki örneklerle de karşılaştırılarak gün yüzüne çıkartılması sağlanmıştır.

Ciltlerde keçi derisi kullanılmış olup renkleri de Orta Çağ İslâm ciltlerinde karakteristik olan kahverengi ve tonlarıyla oluşturulmuştur. Tarihleri hakkında herhangi bir kayıt bulunmayan ciltlerin bezeme özellikleri Anadolu Selçuklu, Karamanoğulları Beyliği ve Memlûk dönemi cilt tezyinatıyla aynı karakteri sergilemektedir. Desenler; geometrik geçmeli, geometrik örgülü, svastika ve rûmî olmak üzere dört farklı biçimde uygulanmıştır. Teknik açıdan yaklaşıldığında, kalıba erkek olarak işlenen motiflerin cilt yüzeyine basılmalarıyla dışı bir görünüm kazandırılması, kalıbın tazyikinden dolayı ortaya çıkan çukurluktan ve renk farklılığından anlaşılmıştır. Şemse, köşebent, salbek ve zencerek tipolojileri Selçuklu dönemi ciltleriyle aynı üslûba sahiptir. Ciltlerde kakma altın kullanılmış ve zaman içerisinde uğradığı tahribattan dolayı da birçoğu dökülmüştür. On dört adet cildin bir tanesinde Abdurrahman adlı mücellide ait imza mührü tespit edilmiştir. Aynı mühüre yine Topkapı Sarayı Merkez Kütüphanesi'ndeki E.H. 247'de kayıtlı ciltte rastlanılmış olup, mevziisi ve şekli birebir aynı uygulanmıştır.

Türk cilt sanatı araştırmaları, klasik sanatlarımızın diğer alanlarına nazaran akademik ve sanatsal çalışmalara ihtiyaç duymaktadır. Günümüzde üniversitelerin sanat fakültelerinde teorik ve uygulamalı yürütülen programlarda ekseriyetle XVI. yüzyıl ve sonraki dönemlere ait motif grupları referans alınmakta, Selçuklu ve Beylikler dönemlerindeki geometrik tezyinat ise hak ettiği ilgiyi görememektedir. Ayrıca, geometrik desenlerle alakalı birçok yayında sıklıkla mimari ve mimariye bağlı unsurlar

üzerinden gidildiği, desen çözümlerinin de bu örnekler üzerinden yapılarak ciltlerdeki hendesî bezemelerden bağımsız sürdürüldüğü gözlemlenmiştir. Türk cilt sanatının kendine has malzeme ve tekniğiyle ayrı bir üslûpta tatbik edilen geometrik desenlerin incelenmesi ve diğer plastik yüzeylerdeki örnekleriyle de karşılaştırmalarının yapılmasının bir bütünü daha iyi kavranmasına imkân sağlayacağını belirtmek isteriz. Ayrıca hem yurt içi hem de tüm İslâm coğrafyasındaki kütüphane ve müzelerdeki mahfuz ciltlerin de gün yüzüne çıkartılması ve bunlara dair akademik çalışmaların yapılması, bilim ve sanat dünyamıza katkı sunacaktır.

Kaynakça

- Abana, Deniz. *Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Geometrik Tezyinatlı Ciltler*. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2021.
- Aritan, Ahmet Saim. *Konya Dışındaki Müze ve Kütüphanelerde Bulunan Selçuklu ve Selçuklu Üslubunu Taşıyan Cild Kapakları*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1992.
- Aritan, Ahmet Saim. "Selçuklu Cildlerinde İmzalar", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler*. Yay. Haz. Osman Eravşar. 1 (2001): 39-42.
- Aritan, Ahmet Saim. *Karamanoğulları Cild Sanatı*. Konya: 2008.
- Aritan, Ahmet Saim. "Türk Cild Sanatı", *Türk Kitap Medeniyeti*. Ed. Alper Çeker. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., 2008: 62-97.
- Atbaş, Zeynep. "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 41. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012: 263-264.
- Bilmiş, Hüseyin Gürsel. *Bursa İnebey Kütüphanesi'ndeki Orta Çağ İslam Ciltlerinin (13-14. Yüzyıl) Cilt Sanatı Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2013.
- Bosch, Gulnar, John Carswell, Guy Petherbridge. *Islamic Bindings and Bookmaking (A Catalogue of an Exhibition, the Oriental Institute, the University of Chicago, May 18-August 18)*. Chicago: Chicago University, 1981.
- Boydak, Fatma Şeyma. *Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Selçuklu ve Beylikler Dönemi Cildleri*. Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2020.
- Boydak, Fatma Şeyma. "Orta Çağ İslâm Cildlerinde 'Sikati Billah' Mührü", *Marife Dinî Araştırmalar Dergisi*. 20/1 (2020): 265-280.
- Boydak, Fatma Şeyma. "Reflections of Seljuk Bookbinding Style on the 15th Century Ottoman Bindings Examples of Çorum Hasan Pasha Manuscript Library", *Hitit İlahiyat Dergisi*. 20/1 (2021): 237-261, <https://doi.org/10.14395/hid.880211>, Erişim 15.10.2021.
- Çakır, Beyza. "Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Yazma Eser Kütüphanesi'nde Bulunan Selçuklu ve Beylikler Dönemi Üslubundaki Ciltler", *İstem*. 32 (2018): 279-300.
- Çakmak, Yasin. *Manisa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Geometrik Tezyinatlı Ciltler*. Sanatta Yeterlik Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2020.
- Çakmak, Yasin. "Erzurum Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Beylikler Devri Cilt Örnekleri", *Sanat Dergisi*. 38 (2021): 52-80, <https://doi.org/10.47571/ataunigsfd.888169>, Erişim 01.11.2021.
- Dağlar, Kamile. *Diyarbakır Ziya Gökalp Kütüphanesi'ndeki Orta Çağ İslam Ciltlerinden Bazı Örnekler*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019.
- Demiriz, Yıldız. *İslam Sanatında Geometrik Süsleme*. İstanbul: Hayalperest Yayınevi, 2018.
- Edis, Arife. *Tire Necip Paşa Kütüphanesi'ndeki Cild Örnekleri*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2006.
- Haldane, Duncan. *Islamic Bookbindings in the Victoria and Albert Museum*. London: World of Islam Festival Trust, 1983.
- Kart, Ayşe Totan. *Konya Yazma Eser Kütüphanelerinde Bulunan Anadolu Selçuklu Cildlerinde Bazı Şemse Analizleri*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2017.
- Mavili, Gürcan. *Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki 13. ve 14. Yy'lara Ait Cilt Sanatı Örnekleri*. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, 2002.
- Maraşlı, Savaş. "Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan 15. Yüzyıl Osmanlı Ciltlerinde Anadolu Selçuklu Cilt Geleneği Etkisi", *İstem*. 9 (Aralık 2007): 221-236.
- Mülayim, Selçuk. *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler - Selçuklu Çağı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.
- Mülayim, Selçuk. *Sanat Tarihine Giriş*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018.
- Odabaşı, Ayşe Serpil. *Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Bulunan Darendede Cilt Örnekleri*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019.
- Ohta, Alison. *Covering the Book: Bindings of the Mamluk Period, 1250-1516 CE*. PdD Thesis, SOAS, University of London, 2012.
- Oral, Fatma Zehra. *Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Yazmalarındaki Bazı Kat'lı Ciltler*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2008.
- Ögel, Semra. *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1966.
- Özkeçeci, İlhan, Şule Bilge Özkeçeci. *Türk Sanatında Tezhip*. İstanbul: Yazıgen Yayıncılık, 2014.
- Raby, Julian, Zeren Tanındı. *Turkish Bookbinding in the 15th Century*. United Kingdom: Azimuth Edition Press, 1993.
- Sarıtepe, Sümeyye. *Sivas Ziya Bey Kütüphanesi'ndeki Kitap Kapakları*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2007.
- Tanırdı, Zeren. "Topkapı Sarayı'nın Ağaları ve Kitaplar", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 3 (2002): 41-56.
- Tanırdı, Zeren. "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Ortaçağ İslâm Ciltleri", *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 4*. (1990): 102-149. <https://okuryazarim.com/> (25.11.2021)
- <https://www.kulturportali.gov.tr/> (25.11.2021)